

A sün a botanikában

A **sündisznóról** már az ókorban is főként bököd, tüskés növényeket neveztek el. Tudományos latin nevükben (*Echinocactus*, *Echinocereus*, *Echinocystis*, *Lappula echinata*, *Echinacea*) mindenütt a görög *echinosz* 'sündisznó' szerepel. A kaktuszok családjának *Echinosis* neve is az *echinosz* és az *ópszisz* 'kinézetű' szavakból való összetétel. Ugyanígy az *Echinops*, mely az Asteraceae neme, vagy az *Echinóchloa*, mely a Poaceae neme. A *sün* állatnévvel alkotott nevek gyakoriak a németben is a tüskés növények jelölésére; vö. *Igelblume* 'Echinacea' (tlk. sünvirág), *Igeldorn* 'Ononis spin.' (tlk. süntővis), *Igelgras* 'Carex flava', azaz sünfű (M. 243), *Igelgurke* 'Echinocystis', azaz sünborka (PbF. 160) stb.

sünbozót J. *Erinacea anthyllis* (P. 229). Nyelvünkbe, a botanika mai szaknyelvébe a németből került, a növény német neve szintén *Igelginster* (Genaust 233), azaz 'sünrekettye'.

süncincor J. *Cenchrus pauciflorus* (MNöv. 24). R. 1951: ua. (Soó 962). Az átöktüske minden további társneve is a növény szúróságára utal; vö. batatüske, baracsi bogáncs, nyúlbogáncs (uo.). Akárcsak a növény szaknyelvi faji neve, mely arra vonatkozik, hogy alig vannak virágai; csekély virágú, szegényen virágzó. A latin *pauci-* 'kevés', a *-florus* pedig 'virágzó' jelentésű.

sündisznó J. *Echinops sphaerocephalus* fészke (Péntek–Szabó 332). Erdélyben, a kalotaszegi Nádason használatos tájnyelvi elnevezés. A latin *echinops* alapja az *echinus* 'sün' és a görög *opsz* 'szem' szó. A névadás alapjául a meredező golyóformájú virágfejecskék szolgáltak.

sündisznófej J. *Rudbeckia purpurea* (MNöv. 96). Az egzotikus kasvirág növény „műneve”. A *sündisznófej* a virág alakleíró elnevezése. A latin faji név a kasvirág bíborvörös virágára utal (< latin *purpureus* 'bíborszín'). Nemi neve pedig Olof Rudbeck (1660–1740) svéd orvos és botanikus emlékéét őrzi. Annak az Olof Rudbeck /der Älterer/ (1630–1702) orvosnak, botanikusnak, polihisztorinak volt a fia, aki a hat kötetes *Atlant eller Manheim* című történeti eposznak az írója, amelyben a platonai Atlantiszt Svédországba helyezik át. De írt ennél sokkal fontosabbat is, mint az uppsalai egyetem botanikai és orvosi karának professzora. Az ott, 1686-ban megjelent *Propagatio plantarum botanico-physica*, valamint a *Nora Samalod, sive Laponica illustrata* is az ő műve. Ez utóbbi lett a legfőbb mozgatórugója később Linné lappföldi útjának.

sündisznó-istáccsillag J. *Acantholimon androsaceum* (AFE. 9). Szaknyelvi szó, német mintára keletkezett; vö. *Mannschild Igelpolster* 'ua.' (uo.). A ném. *Igel*, magyar *sündisznó* a jelölt tövises növény szúróságával függ össze. Az *istáccsillag* a sündisznó előtag nélkül (cicabog társnevével) magában is szerepel az *Acantholimon* neveként (MNöv. 84). Tudományos *Acantholimon* nemi neve szintén a tüskés növény szúróságára utal, előtagja a görög *akantha*, *akanthosz* 'tüske, tövis' szóra vezethető vissza, második eleme pedig a *limonium* 'citromsárga' rövidítése.

sündisznókaktusz J. *Echinocactus* (MNöv. 172). Mint az előző név, szintén egy Magyarországon nem honos növény neve. Ismert ennek rövidebb alakja is: *sünkaktusz* (uo.). Német neve *Igelkaktus* 'ua.' (PbF. 160), minden bizonnyal ebből való a magyar tükörszó. Végső soron mind-

kettő a latin *echinocactus* (< görög *echinosz* 'sündisznó') és a lat. *cactus* elnevezésből származik. Korábban nevezték nálunk **süncakasnak** is az *Echinocactus* (Nsz. 287). A növény golyóformájú, gömb alakú és tüskés töve tényleg feltűnően emlékeztet a sündisznóra.

sündisznószegfű J. *Dianthus webbianus* (Priszter 236). R. 1986: ua. 'Dianthus echinaceus' (P. 154). A latin faji név *echinaceus* 'sündisznósörtés, szűrős' utótagja és a növény *szűrőslevelű szegfű* (uo.) társneve is ennek a szegfűfajtának tüskeszerű leveleire utal.

sündefenyő J. *Pinus echinata* (Priszter 88). A tudományos elnevezés utótagja a latin *echinatus* 'tüskés, mint egy sündisznó' már Pliniusnál (15: 92) olvasható. Ennek a fenyőnek a tűlevelei különösen szűrőszak.

sün-fügekaktusz J. *Cylindropuntia tunicata* (Priszter 150). A szaknyelvi elnevezés a jelölt növény külső megjelenésén alapul. A nemi névben a latin *cylindrus* (< görög *kylindrosz* 'henger' < *kylíndein* 'hengerelni') szót találjuk, a faji névben pedig a lat. *tunicatus* 'tunikába öltözött' jelentésű. Egy növényre vonatkoztatva ez kb. 'héjjal, bőrrrel körülfogott' lehet.

süngomba J. *Heridium* (Priszter 150). R. 1968: ua. 'Dryodon erinaceus' (MNöv. 172). Mai tudományos neve a latin *ericus* (középlat. *hericium*) 'sün' állatnévvel képzett; a gyümölcsstest töviszerű részére utal.

sünhaj R. 1873: ua. 'Echinopsion' (Ballagi 2: 536). A nemi név a 'sün' jelentésű görög *echinosz* és az *ópszisz* 'külső, kinézet' szavakból alkotott. Sem a Ballagi-féle szótár előtti, sem a mai botanikai szakkönyvek, szótárak nem említik ezt a nevet.

süncakutzs J. *Astrophytum asterias* (Uránia 1: 291). A süncakutzsok életkora igen magas is lehet, 600 évet is élnek. A latin elnevezés tükörszava a *süncakutzs*. A növény német neve *Seeigellkaktus* (Genaust 83) tlk. 'tengerisün-kaktusz' és *Sternkaktus* (uo. 84), azaz 'csillagkaktusz' a tudományos latin elnevezés *Astrophytum* (< görög *ásztron* 'csillag, csillagkép' és *phyton* 'növény') előtagja alapján. A növény tengericsillagra feltűnően emlékeztető alakja a névadás szemléleti háttere. Az *asterias* utótag (< gör. *aszteriasz* 'csillagos, csillagszerű') 'tengeri csillag' jelentésű.

sünmag J. *Lappula* (MNöv. 131). R. 1873: ua. 'Echinosperrum' (Ballagi 2: 536), 1911: ua. 'Lappula echinata' (Nsz. 287). A mizsót egyik népnyelvi elnevezése. A *sünmag* a németben is megvan szó szerint; vö. ném. *Igelsame* (PbF. 264), azaz 'sünmag'. A latin nemi *Echinosperrum* (< gör. *echinosz* 'sün' és *spërma* 'mag') név mintájára – tükörfordítással – keletkezett elnevezések.

sün-oszlopkaktusz J. *Echinocereus* (MNöv. 172). Ezt a szűrős, tövises növényt alakjáról és felületéről a szintén tüskés sündisznó nevének segítségével jelölik. A magyar szaknyelvi elnevezés jövevényszó a németből, az *Igel-Säulenkaktus* 'ua.' (Genaust 222) tükörfordítása.

sünpárna J. *Acantholimon* (Priszter 150). Igen tüskés növényt jelölő kifejezés. A német *Igelpolster* 'ua.', tlk. 'sündisznóvankos, sündisznópárna' (PbF. 62) tükörszava. Ném. *Stechnelke* (uo.) neve is a növény tövisességére utal. A tudományos *Acantholimon* név magyarázatát l. a sündisznó-istáccsillag szócikkben.

sünrekettye J. *Ulex* (Nsz. 287); **sündisznórekettye** J. *Genista hystrix* (AFE. 597). A sünzánót, sünzánót hasonló neve a *sünrekettye*. Ezek, és a *sündisznórekettye* név is a jelölt növények tövisre, szűrősságára utalnak. Akárcsak az utóbbi elnevezés német megfelelője, a *Stachelschweinginster* (AFE. 597), *Igelginster* 'Erinacea' (PbF. 192) is. A **sülbige** 'Ulex europaeus' (MNöv. 172) R. 1807: *sülbige* 'Ulex' (MFűvK. 406), 1843: ua. (Bugát 384), 1911: ua. (Nsz. 287) a sünzánót, sünrékettye régi elnevezése. Diószegiék névalkotása. A *sül* (sün) szóval a növény borzasságát, szűrősságát akarták kifejezni. A névadás szemléleti háttere az, hogy a növény „ágai sűrűk, tövissek, levelei lántsás árformák”, mint a debreceni fűvészkönyvben leírják (406). Alakfestő név tehát, azok között a nevek között szintén felsorolják, amelyek „a' Termetből, Formából, minéműségből vétettek” (MFűvK. 357). Az összetett szó *bige* utótagja 1807-ben tűnik fel növénynévként 'cserje' jelentéssel (MFűvK. 62). A *sülbige* elnevezésben az utótag arra utal, hogy a növény termése hasonlít a régebben kedvelt ütögetős játékban használt „bige” alakjához. További társneve a **sülszanót** (MNöv. 172) R. 1911: *sül-zanót* 'ua.' (Nsz. 287). A növény többi hasonló neve, mint pl. a *sülszanót*, de ismert *tüskés-*

zanót, töviscserje (MNöv.), töviszanót (Mi. 224) néven is, mind arra utal, hogy a levelek tüszérűek, szúrósak. Akár a németben a növény *Stechginster*, *Gaspeldorn* (PbF. 459) elnevezései.

A növény latin neve, az *ulex* régi római növénynév (Plinius 33: 76). Német neve *Stechginster* (Genaust 667), azaz 'szűrő rekettye', mely hasonló névadási szemléleten alapul.

süntseder J. *Rubus hirtus* (Priszter 235). A tuskés, bökös szederindákra utal ez az összetett szó. A kiterjedt, sűrű szedresen való áthatolás szinte lehetetlen.

süntök J. *Echinocystis lobata* (VN. 60). Ez a növény ültetésből kivadult, sokfelé meghonosodott, elágazó kacsokkal kapaszkodó tökféle. Észak-Amerikából származik. Latin *Echinocystis* (< görög *echinosz* 'sündiszó'; *kysztisz* 'hólyag') nevéből származik a magyar *süntök*. Az összetett név utótagja a növény nagy, gömb alakú termésére utal, melyet éretten kívül száraz, lágy tuskék borítanak. Szintén erre utal a növény *tuskés vaduborka* (MNöv. 172) társneve, a németben *Igelgurke* (PbF. 160), azaz 'sünuborka' a megfelelője. A *sün* állatnév szerepel a növény szlovák nevében is; vö. *jezatec laločnatý* (Weeds 58).

tengerisün-kaktusz J. *Echinopsis* (Priszter 162). A *gömbkaktusz* (uo.) társneve, mely a növény német nevének részfordítása, vö. ném. *Kugeldistel* (PbF. 160), azaz 'gömbbogáncs'. De használatos a németben a *Seeigelkaktus* 'ua.' (Genaust 222) elnevezés is, a *tengerisün-kaktusz* ennek a tükkfordítása. A latin névben is szerepel az állatnév.

sülfű J. *Polygonatum* (MNöv. 165). R. XV. sz. legvége: *swl* 'aaron' (Herbolarium), 1531: *syl* 'herba' (TermtudKözl. 1894: 438), XVI. sz.: *sewl fw* 'Barba iovis' (MNY. 39: 396), *swl fw* 'Arum' (NépNyelv.1935: 175), 1578: *sül fű* 'Scrophularia minor' (Herbarium 179), *erdei sül fű* 'Polygonatum' (uo. 185), 1590: *sül fű* 'Arum' (SzikszF. 10), 1604: ua. (MA.), XVII. sz.: *sül fű* 'ua.' (Dioszkuridész bej. 173), 1706: *sül fű* 'Scrophularia minor' (PPNomH.), 1775: *sül-fü* 'Chelidonium minor' (Csapó 101), 1783: *erdei sülfű* 'Convallaria polygonatum' (NclB. 357), 1793: *süly fű* (Földi 12), 1833: *süly-fű* 'Arum maculatum; Aronwurz' (Dankovszky 825).

Fölvetődik a kérdés, hogy – elsősorban egyes régebbi források adatainál – egyáltalán a *sün* állatnév *sül* alakváltozatával van-e dolgunk, ugyanis a régi nyelvben a *sül*, *süly* 'kelés' jelentésű is volt. Melius például 1578-ban számos növény hasznosságának leírásakor említi, gyógyhatásának tárgyalásakor kiemeli a süly elleni alkalmazást (pl. „Chelidonium minus, kisseb Fetske fű. Más neue Scrophularia minor, az az, *Gelyua ronto fű*, *Sül fű*, *Mezei Sül fű*... nagy Gelyuákat, *sülöket* el ronttya” / Herbarium 179). A *sülfű* régebbi társneve a **sülpázsit** (R. 1807 után: ua. Diószegi 115).

A NEM KÖZISMERT RÖVIDÍTÉSEK FELOLDÁSA

AFE. = Priszter Szaniszló: *Arbores fruticesque Europae*. Bp., 1983.

Csapó = Csapó József: *Uj füves és virágos magyar kert*. Pozsony, 1775.

Dankovszky = Dankovszky, G.: *Magyaricae linguae lexicon critico-etymologicum*. Pozsony, 1833.

Dioszkuridész bej. = Szabó T. Attila: *Magyar növény- és gyógyszernevek a XVI.–XVIII. századból*. Magyar nyelvű bejegyzések Dioszkuridész De Medicinali Materia Libri sex (Marburg, 1543.) c. művében. (Studia Universitatum V. B. Bolyai. Tomus III. Nr.6. Series IV. Cluj, 1958.)

Diószegi = A MFüvK. Diószegi saját jegyzetelt példányának kéziratos betoldásai, valamint egy későbbi tulajdonos, Csécsi Nagy Imre debreceni főiskolai tanár „névlaistroma betürendben”. [OSZK Kézirtár és Régi Nyomatványok Tára 1290 oct. Hung. 1–2.]

Földi = Földi János: *Rövid kritika és rajzolat a magyar fűvésztudományról*. Béts, 1793.

Genaust = H. Genaust: *Etimologisches Wörterbuch*. Basel–Boston–Berlin, 1966.

Herbarium = Melius Juhász Péter: *Herbarium a faknac fűveknec nevekről, természetekről és haßnairól*. Kolozsvár, 1578.

Herbolarium = Herbolarium, Vincentiae (1491.) bejegyzései. (in: MNY. 11: 131–5)

Herman:Pászt. = Herman Ottó: *A magyar pásztorok nyelvkinése*. Bp., 1914.

MFüvK. = Diószegi S. – Fazekas M.: *Magyar Fűvész Könyv*. Debrecen, 1807.

Mi. = D. Aichele – M. Golte-Bechtle: *Mi virít itt? Virágkalauz*. Bp., 1991.

- MNöv. = Csapody V. – Priszter Sz.: *Magyar növénynevek szótára*. Bp., 1966.
NclB. = Benkő József: *Nomenclatura botanica*. (in Magyar Könyvház I.) Pozsony, 1783.
Nsz. = Cserey Adolf: *Növényiszótár*. Bp., 1911.
P. = Priszter Szaniszló: *Növényneveink*. Bp., 1998.
PbF. = R. Schubert – G. Wagner: *Pflanzennamen und botanische Fachwörter*. Leipzig, 1988.
Péntek–Szabó = Péntek J. – Szabó A.: *Ember és növényvilág*. Bukarest, 1985.
PPNomH. = Pápai P.F. följegyzései: *Nomenclatura Herbarum*. Anno 1706. (in Nyr. 29: 363–6)
Priszter = Priszter Szaniszló: *Növényneveink*. Bp., 1986.
Soó = Soó Rezső: *A magyar növényvilág kézikönyve*. Bp., 1951.
Uránia = *Uránia – Növényvilág I–II. Magasabbrendű növények*. Bp., 1974–76.
VN. = Botta Pál: *88 színes oldal a vízi- és a mocsári növényekről*. Bp., 1987.
Weeds = Williams, G. – Hunyadi K.: *Dictionary of Weeds of Eastern Europe*. Bp., 1987.

Rácz János